

Roman Bartnicki

Problem autorstwa listu Jakuba

Collectanea Theologica 50/4, 61-72

1980

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ks. ROMAN BARTNICKI, WARSZAWA

PROBLEM AUTORSTWA LISTU JAKUBA

List Jakuba należy do pism deuterokanonicznych. W Kościele pierwotnym istniały opory w przyjęciu go do kanonu. Powodem trudności były przede wszystkim wątpliwości, kto jest jego autorem. Nie doczekały się one definitywnego wyjaśnienia i były przyczyną powstania wielu hipotez na ten temat.

1. Opinia tradycyjna

Autor przedstawia się na początku pisma jako „Jakub, sługa Boga i Pana Jezusa Chrystusa”. W Nowym Testamencie można wskazać przynajmniej pięć osób noszących to imię, ponieważ jednak krewny Jezusa utozsamiany jest zwykle z biskupem Jerozolimy i Jakubem, który widział Chrystusa zmartwychwstałego, liczba ta redukuje się do trzech postaci¹.

Jakub, w liturgii zwany Starszym, syn Zebedeusza i Salome (por. Mk 15,40 z Mt 27,56), brat Jana, z którym razem został powołany do godności apostołskiej (Mt 4,21). Obaj otrzymali od Jezusa przydomek Boanerges, to znaczy synowie gromu (Mk 3,17). Razem z Szymonem Piotrem należeli do najbardziej zaufanych uczniów i byli świadkami wskrzeszenia córki Jaira (Mk 5,37; Łk 8,51), przemienienia (Mk 9,1; Mt 17,1; Łk 9,28) i męki w Getsemani (Mk 14,33; Mt 26, 37). W r. 44, za panowania Heroda Agryppy, Jakub poniósł śmierć męczeńską (Dz 12,2). Późniejsza tradycja o jego działalności w Hiszpanii pozbawiona jest podstaw. Ze względu na wczesną śmierć nie mógł być autorem listu.

Jakub, zwany Młodszym, syn Alfeusza (Mk 3,18; Mt 10,3; Dz 1,13), jest postacią, o której nic nie wiemy poza tym, że należał do grona Dwunastu. W niektórych manuskryptach występuje jego imię zamiast Lewiego w Mk 2,14.

Jakub, syn Kleofasa i Marii (por. Mk 15,40 z J 19,25), nosi w Mk 15,40 przydomek „Mały”, a w Ga 1,19 nazwany jest „bra-

¹ Por. J. Bonsirven, *Jacques (Épître de)*, DBS 4, 792; A. Charue, *Les Épîtres catholiques* (SteB 12), Paris³ 1951, 587 n.; E. Testa, *Le lettere cattoliche*, w: *Introduzione al Nuovo Testamento*, red. G. Rinaldi — P. De Benedetti, Brescia 1961, 53 n.

tem Pańskim". Od czasów Orygenesza identyfikowano brata Pańskiego z Jakubem, synem Alfeusza,² ale obecnie przeważa mniemanie, że nie można ich utożsamiać³. Przeciwno identyfikacji przemawia zwłaszcza brak tytułu „apostoł” przy imieniu Jakub w listach Jakuba i Judy⁴ oraz fakt, że w czasie, gdy już wybrani byli apostołowie „bracia” Jezusa nie wierzyli w Niego jako Mesjasza (J 7, 3—5; Mk 3,21.31 par.)⁵. Nowy Testament zawsze rozróżnia grupę Dwunastu od braci Pana (Dz 1,13n; 1 Kor 9,5; 15,5—8). Trudność przedstawia tekst Ga 1,19. Bardziej jest jednak prawdopodobne, że *ei me* jest tutaj partykułą przeciwstawną, a nie wprowadzającą wyjątek;⁶ także więc w tym wypadku Jakub byłby odróżniony od apostołów („innego spośród apostołów nie widziałem, tylko Jakuba, brata

² Zob. Orygenes, *In Rom.* 4,8 (PG 14,989). Zwolennikami identyfikacji są m.in.: Th. Garcia ab Orbiso, *Jacobus Dei... et Christi Servus*, VD 15(1935) 172—179; P. De Ambroggi, *Le Epistole cattoliche di Giacomo, Pietro, Giovanni, Giuda*, Torino² 1949, 16—19; H. Höpfl — B. Gut, *Introductio specialis in Novum Testamentum*, Roma⁵ 1949, 468; A. Charue, dz. cyt., 589; J. Renié, *Les Epîtres catholiques*, w: *Manuel d'Écriture Sainte*, t.5, Paris 1954, 233 n.; H. Simon — J. Prado, *Praelectiones biblicae ad usum scholarum. Novum Testamentum*, t. 2, Torino⁸ 1957, 419 n.; E. Dąbrowski, *Prolegomena do Nowego Testamentu*, Poznań³ 1960, 390; E. Testa, dz. cyt., 510 n.; D. Szojda, *Listy katolickie*, w: *Wstęp do Nowego Testamentu*, red. F. Gryglewicz, Poznań 1969, 514.

³ Zob. np. O. Bardenhewer, *Der Brief des heiligen Jakobus*, Freiburg i. Br. 1928, 6—9; P. Gächter, *Summa Introductionis in Novum Testamentum*, Innsbruck 1938, 228 n.; J. Bonsirven, art. cyt., 792; J. Cantinat, *Les Epîtres catholiques*, w: *Introduction à la Bible*, t. 2, Tournai 1959, 567; B. Ramazzotti, *Lettera di S. Giacomo*, w: *Introduzione alla Bibbia*, red. T. Ballarini, t. 5, cz. 2, Torino 1964, 276; K. H. Schelkle, *Introduzione al Nuovo Testamento*, Brescia 1967, 216; G. Tosatto, *Le lettere cattoliche*, w: *Il Messaggio della Salvezza*, red. G. Canfora — P. Rossano — S. Zedda, t. 5, Torino⁴ 1968, 867—871; R. Leconte, *Les Epîtres catholiques*, w: *La Bible de Jérusalem*, Paris⁹ 1973, 1745; A. Wikenhauser — J. Schmid, *Einleitung in das Neue Testament*, Leipzig⁶ 1973, 573 n.; T. Leahy, *L'Epistola di Giacomo*, w: *Grande Commentario Biblico*, Brescia 1974, 1307; B. Wodecki, *Wstęp do listu Jakuba*, w: *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, t. 3, Poznań 1975, 558 n.; U. Vanni, *Lettera di Pietro — Giacomo — Giuda (Nuovissima versione della Bibbia 44)*, Roma 1977, 121 n.; H. Langkammer, *Wprowadzenie do ksiąg Nowego Testamentu*, Wrocław 1979, 180.

⁴ Chociaż w Rz 1,1 i Flp 1,1 tytuł „sługa” oznacza apostoła i podkreśla godność apostołską. Por. G. Sass, *Zur Bedeutung von doulos bei Paulus*, ZNW 40 (1941) 32.

⁵ Zgodnie z J 6,70 i Mk 3,13—19 apostołowie zostali już wcześniej powołani przez Jezusa, a więc bracia nie należą do ich grona.

⁶ Partykuły normalnie wprowadzające wyjątek używane także w sensie przeciwstawienia omawia K. Beyer, *Semîtische Syntax im Neuen Testament*, t. 1, Göttingen 1962, 135—141. Por. także M. Zerwick, *Gracitas Biblica*, Roma⁶ 1966, 158 n.; G. Steyer, *Satzlehre des neutestamentlichen Griechisch*, Gütersloh² 1975, 79; F. Blass — A. Debrunner, *Grammatik des neutestamentlichen Griechisch*, Göttingen¹⁴ 1976, 378 n.

Pana”⁷. Był chyba jednym z czterech „braci”, czyli bliskich krewnych Jezusa wymienionych w Mk 6,3 (Jakub, Józef, Judasz, Szymon)⁸. Prawdopodobnie Jakub nawrócił się podczas chrystofanii opisanej w 1 Kor 15,7⁹. Cieszył się wielką powagą w gminie jerozolimskiej, skoro Piotr po opuszczeniu więzienia polecił zawiadomić o tym Jakuba (Dz 12,17)¹⁰. U niego zebrali się starsi Kościoła jerozolimskiego, by wysłuchać sprawozdania Pawła z działalności misyjnej (Dz 21,18). Paweł zalicza go do trzech filarów Kościoła i wymienia na pierwszym miejscu (Ga 2,9). Odegrał dużą rolę na soborze jerozolimskim, sformułowane przez niego klauzule nazwano „Jakubowymi” (Dz 15,13—21). Po wyjeździe Piotra stał na czele Kościoła jerozolimskiego¹¹. Nazywany „sprawiedliwym” ze względu na wierne zachowywanie Prawa,¹² nie narzucał go chrześcijanom nawróconym z pogaństwa (Dz 15,13n; 21,18 n; Ga 2,2 n). Według tekstu Hegezypa przekazanego przez Euzebiusza był surowym ascetą: nigdy nie pił wina ani nie jadł mięsa, nożyce nie dotykały jego głowy, nie kąpał się ani nie używał olejków. Od częstej modlitwy kolana miał mieć twarde jak wielbłąd. Zgodnie z tą relacją zakończył życie zrzucony ze szczytu świątyni i dobity przez jakiegoś tkacza¹³. Natomiast Józef Flawiusz podaje, że za sprawą arcykapłana Ananosa II został ukamienowany przez Żydów w r. 62, w okresie między śmiercią prokuratora Festusa a przybyciem jego następcy Albinusa¹⁴.

⁷ Por. H. Koch, *Zur Jakobusfrage Gal 1,19*, ZNW 33 (1934) 204—209; F. Mussner, *Der Galaterbrief* (Herder TKNT 9), Freiburg i. Br. 1974, 95 n.; tenże, *Der Jakobusbrief* (Herder TKNT 13,1), Freiburg i. Br. 1975, 2. Na podstawie tego tekstu jedni włączają Jakuba do apostołów, inni wyłączają go z ich grona. F. Mussner podaje, że brata Pańskiego nie uznają za apostoła: Zahn, Schlier, Blinzler, Gächter, Oepke, Bonnard i inni. Natomiast włączają go do kręgu Dwunastu: Belser, Meinerz, Steinmann, Sickenberger, Lagrange, W. Bauer, K. Holl i inni. Ostatnio dołączył się do tej grupy E. Szymanek, *List do Galatów* (PNT 6,2), Poznań 1978, 51.

⁸ O „braciach” Pana zob. J. Blinzler, *Brüder Jesu*, LThK 2, 714 — 717.

⁹ Por. F. Mussner, *Jakobusbrief*, dz. cyt., 9.

¹⁰ Ponieważ Dz 12,2 donoszą o śmierci Jakuba, brata Jana, w Dz 12,17 mowa jest o „bracie Pańskim”, który już wtedy musiał zajmować wyjątkowe miejsce w kościele. Por. P. Gächter, *Jakobus von Jerusalem*, ZKTh 76 (1954) 134 n.; tenże, *Petrus und seine Zeit*, Innsbruck 1958, 262 n.

¹¹ Zob. J. Flawiusz, *Ant.* 20,9,1; Euzebiusz z Cezarei, *HE* 2,23,1 n.

¹² Zob. *HE* 2,1,2.

¹³ *HE* 2,23 4—18. E. Meyer, *Ursprung und Anfänge des Christentums*, t. 3, Stuttgart 1923, 73, ocenił przekaz Hegezypa jako fantastyczną legendę pozbawioną wartości historycznej, co zdecydowanie zakwestionował N. Hyl-dahl, *Hegesipps Hypomnemata*, *StTh* 14 (1960) 70—113; tenże, *Die Versuchung auf der Zinne des Tempels*, *StTh* 15 (1961) 113—127.

¹⁴ *Ant* 20,9,1.

Tego właśnie Jakuba ma na uwadze pierwsze zdanie listu i był on tradycyjnie uważany za autora.¹⁵ Stwierdzano, że przemawia z poczuciem autorytetu: poucza (1,13 nn; 3,13 nn), dodaje odważy (1,2 nn; 5,7), ostrzega (3,1 nn; 4,13 nn), surowo karci (4,1 nn), a nawet grozi (5,1 nn), a te cechy zgadzają się z danymi o Jakubie, „bracie” Pańskim. Za jego autorstwem przemawiać ma zwłaszcza określenie „sługa”, a nie „apostoł” występujące w pierwszym wierszu listu,¹⁶ oraz „antypawłowy” wydzwięk listu, który pasuje do sylwetki „brata” Pańskiego z *Dziejów Apostolskich* i listu do Galatów. Ponieważ Jakub był Żydem pochodzącym z niższych warstw społecznych, dostrzegano trudność w przypisywaniu mu listu, który napisany jest doskonałym językiem greckim, zdaniem niektórych piękniejszym niż Ewangelia Łukasza i list do Hebrajczyków. Próbowano odwoływać się do faktu, że Palestyna była wówczas krajem dwujęzycznym i język grecki był znany na równi z aramejskim.¹⁷ Piękną szatę literacką przypisuje się też czasem współpracownikowi Jakuba, który był hellenistą.¹⁸

Poza doskonałym językiem greckim zastrzeżenie budzi z jednej strony rzekomy brak elementów chrześcijańskich, a z drugiej długie wahanie co do kanoniczności listu oraz treść wskazująca na pismo powstałe po śmierci Pawła. Z tych racji powstały różne hipotezy autorstwa listu, które można sprowadzić do dwóch zasadniczych.

¹⁵ Zob. np. J. Bonsirven, *art. cyt.*, 792 n.; A. Charue, *dz. cyt.*, 387; H. Simon — J. Prado, *dz. cyt.*, 418 n.; J. Cantinat, *dz. cyt.*, 564—571; F. Gryglewicz, *Listy katolickie* (Pismo Święte Nowego Testamentu 11), Poznań 1959, 42—44; E. Dąbrowski, *dz. cyt.*, 390 n.; E. Testa, *dz. cyt.*, 510; B. Ramazzotti, *dz. cyt.*, 275 n.; G. Tosatto, *dz. cyt.*, 866—871; D. Szojda, *dz. cyt.*, 514—516; K. Condon, James, w: *A New Satholic Commentary on Holy Scripture*, London 1969, 1240 n.; W. Harrington, *Nouvelle Introduction à la Bible*, Paris 1971, 910 n.; F. Mussner, *Jakobusbrief*, *dz. cyt.*, 1—8; I. L. Stachowiak, *List świętego Jakuba*, w: *Komentarz praktyczny do Nowego Testamentu*, red. A. Jankowski — K. Romaniuk — L. Stachowiak, Poznań 1975, 1041; B. Wodecki, *dz. cyt.*, 558—560; U. Vanni, *dz. cyt.*, 121—123.

¹⁶ Przeciwno temu mniemaniu można znaleźć teksty, w których tytuł „sługa” oznacza właśnie apostoła; zob. Rz 1,1; Flp 1,1. Także tutaj może wskazywać na wysoką godność Jakuba. Por. G. Sass, *art. cyt.*, 32.

¹⁷ Na temat języków, którymi mówiono w Palestynie w I w. po Chr., zob. A. Schlatter, *Die Theologie des Judentums nach dem Bericht des Josephus*, Gütersloh 1932, 239; S. Lieberman, *Greek in Jewish Palestine*, New York 1942 passim; A. Rolla, *Notiziario archeologico palestinese*, RiBl 11 (1963) 53—91; B. Lifshitz, *L'Hellenisation de Juifs de Palestine. A propos des inscriptions de Besara (Beth-Shearim)*, RB 72(1965) 520—538.

¹⁸ Por. np. J. Chainé, *L'Épître de Saint Jacques* (EtB), Paris² 1927, CVI—CVIII; J. Blinzler, *Jakobusbrief*, LThK 5, 861 n.; F. Mussner, *Jakobusbrief*, *dz. cyt.*, 8.

2. Hipoteza pisma żydowskiego

Głoszono pogląd, że list Jakuba jest żydowskim pismem przedchrześcijańskim, które później w Kościele przeredagowano dodając zwłaszcza dwie wzmianki o Jezusie Chrystusie (1,1; 2,1) i włączono do ksiąg świętych. F. Spitta uważał, że list nie może być dziełem chrześcijanina, gdyż oryginał nie zawierał żadnych rysów chrześcijańskich, a dwa razy wzmiankowane imię Jezusa jest oczywistą interpolacją.¹⁹ Podobnie L. Massebieau był przekonany, że autor pierwotnego pisma mógł być tylko Żydem-hellenistą. Powstało ono w I w. przed Chrystusem i pozostawało pod wpływem esseńskiego ideału pobożności. Chrześcijański kopista przypisał je Jakubowi i dodał w 1,1 2,1 imię Jezusa Chrystusa.²⁰

Nieco inną teorię głosił A. Meyer. Twierdził on, że pierwotnie list był dziełem Żyda-hellenisty, który zredagował go w pierwszej połowie I w. po Chrystusie wkładając w usta patriarchy Jakuba upomnienia skierowane do dwunastu pokoleń żyjących w diasporze (por. Jk 1,1). Pismo miało mieć związki z Testamentem Dwunastu Patriarchów, a poszczególne pouczenia — nawiązywać do alegorycznego znaczenia imion znanych ze strotestamentalnej historii Jakuba. Treść listu ma nie mieć wspólnego z wiarą chrześcijańską, poza problematycznym miejscem 2,1. W późniejszym okresie (lata 80—90 po Chr.) list miał być powierzchownie przeredagowany przez jakiegoś chrześcijanina, który przede wszystkim wprowadził imię Jezusa Chrystusa i usunął pewne elementy, dzięki czemu list stracił swe żydowskie zabarwienie.²¹ Teza A. Meyera nie znalazła wielu zwolenników.²² Zmodyfikował ją katolicki egzegeta G. Hartmann, który w liście rozróżnia dwanaście części. Wiąże je z imionami synów patriarchy Jakuba, a nadto uważa, że list został napisany w języku aramejskim.²³

Hipoteza żydowskiego pisma spotkała się ze zdecydowaną krytyką. List nie zawiera niczego, co mógłby napisać jedynie Żyd,²⁴

¹⁹ F. Spitta, *Der Brief des Jacobus*, Göttingen 1896, passim.

²⁰ L. Massebieau, *L'Épître de Jacques est-elle l'oeuvre d'un chrétien?*, RHR 32(1895) 249—283.

²¹ A. Meyer, *Das Rätsel des Jakobusbriefes*, Giessen 1930, 108—118, 304—307.

²² Skłaniają się do niej A. Jülicher — E. Fascher, *Einleitung in das Neue Testament*, Tübingen⁷ 1931, 211 n.; H. Windisch, *Die katholischen Briefe* (HNT 15), Tübingen³ 1951, passim; H. Thyen, *Der Stil der jüdisch-hellenistischen Homilie* (FRLANT 65), Göttingen 1955, 15 n.

²³ G. Hartmann, *Der Aufbau des Jakobusbriefes*, ZKTh 66 (1942) 63—70. Język aramejski oryginału, który następnie został przetłumaczony na grecki, przyjmowali także: J.E.Chr. Schmidt, *Historisch-kritische Einleitung in das Neue Testament*, Giessen 1818; J. Wordsworth, *Studia biblica*, t.I, Oxford 1885, 142—150.

²⁴ Stwierdził to już A. Jülicher — E. Fascher, *dz. cyt.*, 210.

posiada zaś wyraźne piętno chrześcijańskie w 1,18.21.25; 2,7; 5,8.12.14, a nadto nawiązuje w wielu miejscach do słów Jezusa, choćby w 1,5.17 (por. Mt 7,7 nn); 1,6 (por. Mt 11,23 n); 1,22 (por. Mt 7,24 nn); 4,12 (por. Mt 7,1).²⁵

Niektórzy egzegeci są przekonani, że na 108 wierszy, z jakich składa się list, około 90 przenikniętych jest duchem chrześcijańskim. Zwłaszcza koncepcje etyczne i eschatologiczne są całkowicie obce mentalności żydowskiej, a ich źródłem jest nauka Chrystusa.²⁶ Nawet gdyby imię Jezusa w 1,1 i 2,1 uznać za interpolację, pozostaje faktem, że główne idee listu są pochodzenia ewangelicznego i wobec tego nie można go uważać za pismo żydowskie.²⁷

3. Hipoteza chrześcijańskiego pseudonimu

Bardziej prawdopodobna jest opinia upatrująca w liście Jakuba dzieło nieznanego judeochrześcijanina-hellenisty, który pod koniec I lub na początku II w. wyłożył swoją naukę przypisując ją Jakubowi, biskupowi Jerozolimy.²⁸ Fakt, że brak w nim wszelkich wzmianek o Jezusie, których można by spodziewać się w dziele napisanym przez bliskiego krewnego Jezusa, nie jest jeszcze decydującym dowodem na to, że list nie pochodzi od Jakuba, gdyż z drugiej strony nie należy oczekiwać osobistych wspomnień w piśmie parenetycznym.²⁹ Za hipotezą pseudonimu przemawia jednak szereg argumentów. Najpierw jego język.

List napisany jest wykwinłym językiem greckim. Słownictwo

²⁵ Por. P. Feine — J. Behm — W.G. Kümmel, *Einleitung in das Neue Testament*, Berlin¹³ 1965, 297; F. Mussner, *Jakobusbrief*, dz. cyt., 25. Pełniejszą listę aluzji do słów Jezusa podaje G. Kittel, *Der geschichtliche Ort des Jakobusbriefes*, ZNW 41(1942) 84 n.

²⁶ Por. J.H. Ropes, *A critical and exegetical commentary on the Epistle of St. James*, Edinburgh 1916, 32 n.; P. De Ambroggi, dz. cyt., 11 n.; J. Cantinat, dz. cyt., 564 n.; G. Tosatto, dz. cyt., 865; A. Wikenhauser — J. Schmid, dz. cyt., 571—573.

²⁷ Por. J. Chaine, dz. cyt., LXIV—LXIX; G. Kittel, art. cyt., 89—91.

²⁸ Zob. np. A. Harnack, *Die Chronologie der altchristlichen Literatur bis Eusebius*, Leipzig 1897; H. von Soden, *Urchristliche Literaturgeschichte*, Berlin 1905, 231—234; J. Moffat, *An Introduction of the Literature of the New Testament*, Edinburgh 1918, 456—475; H. Windisch, *Die katholischen Briefe erklärt*, Tübingen² 1930, 4; W. Paterson, *The message of the Epistles: James*, ExT 45(1933—34) 342—346; M. Dibelius — H. Greeven, *Der Brief des Jakobus (KrexKNT)*, Göttingen¹¹ 1964, 23—30; P. Feine — J. Behm — W. G. Kümmel, dz. cyt., 300 n.; A. Wikenhauser — J. Schmid, dz. cyt., 573—577; Ph. Vielhauer, *Geschichte der urchristlichen Literatur*, Berlin 1975, 578—580; J. Wanke, *Die urchristlichen Lehrer nach dem Zeugnis des Jakobusbriefes*, w: *Die Kirche des Anfangs. Festschr. H. Schürmann*, Leipzig 1977, 490; H. Langkammer, dz. cyt., 180 n.

²⁹ Por. M. Dibelius — H. Greeven, dz. cyt., 30; Ph. Vielhauer, dz. cyt., 579.

i styl nie tylko wskazują na to, że grecki był ojczystym językiem autora, lecz także że posiadał zdolności literackie. Wydaje się, że nieobca mu była hellenistyczna diatryba.³⁰ Starym Testamentem posługiwał się tylko w wersji greckiej. Rozporządzał bogatym zasobem słów, wśród których znajdują się takie, które używane były tylko w literackim języku *koine*. Niektóre miejsca wskazują, że znana mu była grecka filozofia. Znajomości retoryki dowodzi gra słów (1,13; 2,13), zamierzona aliteracja (1,2; 3,17) i rymy (1,6.14; 4,8). Autor lubi zwroty krótkie (np. 2,19; 4,11), ale tworzy także zdania mocno rozbudowane (2,2—4.15n; 4,13—15). Styl diatryby przypominają retoryczne wezwania (2,20; 4,13; 5,1), szczególnie w formie pytań (2,14; 3,11 n; 4,4.12; 5,13 n). Ożywiają list pytania i odpowiedzi (2,12—20), wezwania do uwagi (1,16.19; 2,5), dwadzieścia razy użyty zwrot „bracia moi”. Fragmenty 1,11—21.25—27; 3,1—9; 5,1—6 zdradzają wycucie rytmu. Nie brak także semityzmów, które wskazują na semickie pochodzenie autora (np. pochodzący z Biblii zwrot: „czynić miłosierdzie” w 2,13; „droga” na określenie sposobu życia w 1,8; 5,20), ale nie wynika z nich, że autor musiał być Palestyńczykiem. Nie ma przypadku niewłaściwego przetłumaczenia zwrotu semickiego, stąd nie ma też podstawy do przypuszczeń, że językiem pierwotnym był aramejski. Poczucie rytmu i gra słów wskazują raczej, że autor myślał po grecku. Tak doskonałe opanowanie języka greckiego dowodzi, że był to język, którym autor mówił od dziecka i który doskonalił poprzez studium retoryki, a to wyklucza autorstwo Jakuba, brata Pańskiego.³¹ Przeciwno przypuszczeniu, jakoby językowa szata pochodziła od jakiegoś Żyda-hellenisty, którego należałoby uznać za sekretarza Jakuba, przemawia to, że w tekście nie można znaleźć śladów takiej współpracy, byłoby zatem rzeczą niemożliwą odpowiedzieć na pytanie, ile wniósł do pisma właściwy autor i jaki był udział sekretarza.³²

Przeciwno autorstwu Jakuba przemawiać ma fakt, że brat Pański znany jest na podstawie Nowego Testamentu i przekazów

³⁰ J. de Fraine, *Diatrybe*, BL, 334 n. podaje, że diatryba polega na tym, iż zamiast występujących w dialogu rzeczywistych partnerów, wprowadza się fikcyjnego przeciwnika. Inną cechą są często ironiczne lub retoryczno-patetyczne pytania, na które odpowiedzią są zwrotne pytania. Por. W. Capelle — H.J. Marrou, *Diatrybe*, RAC 3, 990—1009; L. Stachowiak, *Pouczenie etyczne w literaturze międzytestamentalnej*, CT 48(1978) z. 3, 46, przypis 18.

³¹ Por. H.A. Kennedy, *The Hellenistic Atmosphere of the Epistle of James*, Exp 37(1911, cz.2) 37—52; A. Wikenhauser — J. Schmid, *dz. cyt.*, 576 n.

³² Por. P. Feine — J. Behm — W.G. Kümmel, *dz. cyt.*, 300. Podobnie należałoby ocenić hipotezę, którą przedstawił G.H. Rendall, *The Epistle of St. James and Judaic Christianity*, Cambridge 1927, 33. Sądzi on, że list Jakuba jest zbiorem ustnych wypowiedzi Jakuba, które zebrał nieznamy słuchacz i zredagował z nich list.

chrześcijańskich jako gorliwy obrońca przepisów Prawa, tymczasem w liście noszącym jego imię brak rytualizmu, mówi się natomiast o „prawie wolności” (1,25). Argumentuje się także tym, że polemika Jk 2,14 nn z teologią Pawła zakłada dłuższy odstęp czasowy, jaki musiał upłynąć od napisania dzieł Pawła do zredagowania listu Jakuba, a nadto zdradza całkowicie niezrozumienie polemicznego sensu teologii Pawłowej, co trudno przypisać Jakubowi, który jeszcze około r. 56/57 spotkał się w Jerozolimie z Pawłem (Dz 21,18 nn)³³.

Broniąc autorstwa Jakuba próbowano odeprzeć wysuwane zarzuty³⁴. Rzeczywiście można się zgodzić ze spostrzeżeniem, że Jakub, choć sam skrupulatnie przestrzegał przepisów Prawa, na soborze jerozolimskim okazał się człowiekiem o szerokich horyzontach, nie żądając obrzezania nawróconych pogan (Dz 15; Ga 2). Nie można uważać za rozstrzygający argumentu bazującego na polemice między listem Jakuba i Pawłem w sprawie wiary i uczynków. Jest oczywiste, że istnieje zależność między tymi pismami, ale na podstawie samej treści nie wiadomo, kto z kim polemizuje. Natomiast twierdzenie, że chrześcijański autor, który chciałby oprzeć swe pismo na autorytecie Jakuba, nie zadowoliliby się określeniem „sługa Boga i Pana Jezusa Chrystusa”, nie przekonuje z tej racji, że tytuł „sługa” może podkreślać godność, także apostołską, co zachodzi choćby w Rz 1,1 i Flp 1,1. Nie zadowala też odwoływanie się do hipotezy sekretarza doskonale władającego językiem greckim, z racji już wymienionych.

Najbardziej zaś przeciwko pochodzeniu listu od Jakuba przemawia długi okres wahań pierwotnego Kościoła co do jego kanoniczności. Reminiscencje w 1 Klem i w *Pasterzu* Hermasa nie są na tyle wyraźne, by mogły służyć za dowód znajomości listu Jakuba; podobnie jest z Ireneuszem.³⁵ Bez znaczenia jest podobieństwo Jk 5,20 do 1 P 4,8, gdyż obydwa teksty nawiązują do Mdr 10, 12,³⁶ a nadto nie wiadomo, który tekst można by uznać za zależny

³³ Por. P. Feine — J. Behm — W. G. Kümmel, *tamże*; A. Wikenhauser — J. Schmid, *dz. cyt.*, 575.

³⁴ Teorię pseudonimu poddali krytyce m.in.: Th. Garcia ab Orbiso, *art. cyt.*, 139—143, 172—179; tenże, *Epistula S. Jacobi. Introductio et commentarius*, Roma 1954, 6—11; G. Kittel, *art. cyt.*; 71—105; J. Cantinat, *dz. cyt.*, 567—571; G. Tosatto, *dz. cyt.*; 861—864.

³⁵ Pisma te zestawia F. Mussner, *Jakobusbrief*, *dz. cyt.*, 35—38. Por. F. Spitta, *dz. cyt.*, 230—236; A. Meyer, *dz. cyt.*, 68—72; O. J. F. Seitz, *Relationship of the Shepherd of Hermas to the Epistle of James*, JBL 63 (1944) 131—140; tenże, *Afterthoughts on the Term „dipsychos”*, NTS 4 (1957—58) 327—334.

³⁶ Por. A. Wikenhauser — J. Schmid, *dz. cyt.*, 566.

od drugiego. W drugim stuleciu nie ma żadnych śladów uznawania listu Jakuba, nawet u Hegezypa, który brata Pańskiego darzył wielkim szacunkiem.³⁷ Dopiero Orygenes († 253—254) jako pierwszy cytuje go wyraźnie jako słowa Pisma Świętego,³⁸ nazywając Jakuba apostołem.³⁹ Jest jednak zaskakujące, że nawet Klemens Aleksandryjski, który jako mistrz Orygenesusa musiał znać także list Jakuba, nigdzie go nie cytuje w swoich licznych pismach.⁴⁰ Od czasów Orygenesusa na terenie Egiptu wątpliwości ustały: Dionizy Aleksandryjski napisał komentarz do listu Jakuba i cytuje Jk 1,13 jako słowa Pisma Świętego;⁴¹ w kanonie Pisma zawartym w liście Atanazego z 367 r. znajduje się także list Jakuba;⁴² Cyryl Aleksandryjski poświęcił mu komentarz, z którego pozostały fragmenty.⁴³

Były opory w przyjęciu listu Jakuba na terenie Palestyny, Syrii i Azji Mniejszej. Być może za kanoniczny uznaje go pseudoklementyński traktat *Ad Virgines* 1,11,4. Euzebiusz podaje, że autorem listu jest Jakub, biskup Jerozolimy, chociaż co do tego są wątpliwości, gdyż niewiele spośród starszych pisarzy wspomina ten list. Jest mu też wiadomo, że w większości Kościołów jest on publicznie czytany⁴⁴. Zalicza list Jakuba do pism, co do których były zastrzeżenia (*antilegomena*)⁴⁵. Sam dwukrotnie posługuje się tekstami z listu Jakuba (2,19; 5,16),⁴⁶ a raz cytuje go wyraźnie jako Pismo Święte⁴⁷. Referowana wypowiedź Euzebusza jest wyrazem wątpliwości Kościoła antiocheńskiego. Sława egzegetycznej szkoły antiocheńskiej, Diodor z Tarsu, nigdy nie zajmował się listem Jakuba (jak i pozostałymi listami katolickimi)⁴⁸. Teodor z Mopsuestii odrzucił wszystkie listy poza Pawłowymi⁴⁹. Za na-

³⁷ Por. A. Wikenhauser — J. Schmid, *tamże*.

³⁸ Orygenes, *Selecta in Ps* 30,6 (PG 12, 1300). Por. także *Selecta in Ps* 118, 153 (PG 12, 1621).

³⁹ Tenże, *Comment. in Joan.* 126 (GCS 4, 570). Por. *Selecta in Ps* 65,4 (PG 12, 1500).

⁴⁰ Por. A. Wikenhauser — J. Schmid, *dz. cyt.*, 566.

⁴¹ Dionizy Aleksandryjski, *Interpretatio in Lucam* 23,46 (PG 10, 1596).

⁴² Atanazy, *Epistola ad Amunem Monachum* (PG 26, 1176 n.).

⁴³ Cyryl Aleksandryjski, *Fragm. in epistolam B. Jacobi* (PG 74, 1007—1012).

⁴⁴ Euzebiusz z Cezarei, HE 2,23,25.

⁴⁵ Tenże, HE 3,25,3.

⁴⁶ Tenże, *De ecclesiastica theologia* (PG 24, 965.976).

⁴⁷ Tenże, *Commentaria in Psalmos* C (PG 23, 1244).

⁴⁸ Por. E. Schweizer, *Diodor von Tarsus als Exeget*, ZNW 40(1941) 51.

⁴⁹ Zob. Teodor z Mopsuestii, *Leontius contra Nestorianos et Euty-chianos*, ks. 3 (PG 86, 1365 BC). Por. Th. Zahn, *Das NT Theodors und der ursprüngliche Kanon der Syrer*, NKZ 11(1900) 788—805; F. Mussner, *Jakobusbrief*, *dz. cyt.*, 40.

techniony uważali list Jakuba dopiero Cyryl Jerozolimski,⁵⁰ Epifaniusz,⁵¹ Grzegorz Teolog,⁵² a Jan Chryzostom⁵³ i Hezychiusz⁵⁴ poświęcili mu swoje komentarze.

Poważne zastrzeżenia miał Kościół syryjski. Efrem Syryjczyk cytuje często list Jakuba i uznaje go za księgę Pisma Świętego⁵⁵; znalazł się on także w syryjskim przekładzie zwanym Peszittą. Natomiast tzw. *Doctrina Addaei* (około 400 r.) uznaje tylko Ewangelie, Dzieje Apostolskie i listy Pawła. Afrahat nigdy nie cytuje listów katolickich; podobnie nie ma ich w syryjskim kanonie z drugiej połowy IV w.⁵⁶

W Kościele zachodnim list przez długi czas zbywany był milczeniem. Nie ma go w spisie ksiąg Nowego Testamentu, jaki podaje pochodzący z połowy II w. fragment Muratoriego. Nie zachował się w najstarszym przekładzie łacińskim pochodzącym z Afryki. Prawdopodobnie znał go Ireneusz († ok. 202 r.), ale nie wiadomo, czy traktował go jako Pismo Święte⁵⁷. Wydaje się, że nie znali go Tertulian, Cyprian i Laktancjusz;⁵⁸ co do tego, czy znał go Hipolit Rzymski, istnieją wątpliwości⁵⁹. Posługują się nim Hilary z Poitiers⁶⁰ i Ambrożyjaster⁶¹. Dopiero w IV w., pod wpływem działalności Hieronima⁶² i Augustyna list został powszechnie przyjęty. Augustyn napisał komentarz do listu Jakuba, który to komentarz zaginął,⁶³ wyraźnie stwierdził jego kanoniczność,⁶⁴ wielokrotnie posługiwał się nim i traktował go na równi z innymi pismami Nowego Testamentu⁶⁵.

⁵⁰ Cyryl Jerozolimski, *Catechesis de decem dogmatibus* 4,36 (PG 33, 500).

⁵¹ Epifaniusz, *Adversus haereses* 76,5 (PG 42, 560).

⁵² Grzegorz Teolog, *Poemata quae spectant alios* 310 (PG 37, 1597).

⁵³ Jan Chryzostom, *Epist. S. Jacobi* (PG 64, 1039—1052).

⁵⁴ Hezychiusz, *Fragmenta in epist. S. Jacobi* (PG 93, 1389 n.).

⁵⁵ Zob. cytaty w: M. Meinertz, *Der Jakobusbrief und sein Verfasser in Schrift und Überlieferung*, Freiburg i.Br. 1905, 180 n.; A. Meyer, *dz. cyt.*, 19—21.

⁵⁶ Por. A. Wikenhauser — J. Schmid, *dz. cyt.*, 567; F. Mussner, *Jakobusbrief*, *dz. cyt.*, 40.

⁵⁷ Por. F. Mussner, *tamże*, 41.

⁵⁸ Por. F. Mussner, *tamże*.

⁵⁹ M.J. Lagrange, *Le Canon d'Hippolyte et le fragment de Muratori*, RB 42(1933) 161—186, twierdzi, że tak; przeciwnego zdania jest A. Meyer, *dz. cyt.*, 14.

⁶⁰ Hilary z Poitiers, *De Trinitate* 4,8 (PL 10, 101).

⁶¹ Ambrożyjaster, *Commentaria in Epist. ad Galatas* 5,10 (PL 17, 366).

⁶² Hieronim, *Epistola ad Paulinum* 53,8 (PL 22, 548). Donosi on jednak także o wątpliwościach co do autentyczności (*De vir. ill.* 2). Por. S. Lyonnet, *S. Jean Chrysostome et S. Jérôme sur Jacques*, RScR 29(1939) 335—351.

⁶³ Por. Augustyn, *Retractationum liber* 2,58 (CSEL 36,169).

⁶⁴ Augustyn, *De doctrina christiana* 2,13 (PL 34, 41).

⁶⁵ Por. P. Bergauer, *Der Jakobusbrief bei Augustinus und die damit verbundenen Probleme der Rechtfertigungslehre*, Wien 1962, 16.25—28.

Najstarsze oficjalne dokumenty kościelne włączające list Jakuba do kanonu Pisma Świętego to dekret papieża Gelazego z 382 r., dekret synodu w Hipponie z 393 r., list papieża Innocentego I do biskupa Eksuperiusza z Tuluzy z r. 405.

Tak długi okres niepewności co do kanoniczności listu Jakuba byłby chyba niemożliwy, gdyby pismo było rzeczywiście napisane przez „brata” Pańskiego. Ten właśnie argument skłania szczególnie do opowiedzenia się za hipotezą, która w liście Jakuba widzi dzieło nieznanego judeochrześcijanina, doskonale władającego językiem greckim, który od dzieciństwa mówił tym językiem i pochodził raczej zpoza Palestyny.

Od rozstrzygnięcia kwestii autorstwa uzależnione jest rozwiązanie także innych problemów dotyczących listu Jakuba. Gdyby autorem był Jakub, miejscem napisania listu byłyby prawdopodobnie Jerozolima. W wypadku kogoś innego, trudno to ustalić. Egzegeci opowiadający się za Jakubem przyjmują, że list został napisany w latach 45-49 lub 57-62. Zwolennicy pisma żydowskiego sądzą, że powstało ono jeszcze w czasach przedchrześcijańskich, a przeredagowane zostało w latach 80-90 po Chr. Opowiadając się za hipotezą chrześcijańskiego pseudonimu, trzeba też przyjąć późniejszą datę napisania: prawdopodobnie między pierwszą a drugą wojną żydowską (70-130 po Chr.). Jak w wielu innych wypadkach, trudno tutaj o dokładniejsze ustalenia.

PROBLEM DES VERFASSERS DES JAKOBUSBRIEFES

Der Verfasser selbst nennt sich „Jakobus, Gottes und des Herrn Jesus Christus Sklave“. Von den uns dem NT bekannten Trägern des Namens Jakobus kann nur der „Herrenbruder Jakobus“ (Gal 1,19) gemeint sein. Er kann nicht mit dem Apostel Jakobus Alphaei identifiziert werden.

F. Spitta, L. Massebieau und A. Meyer vertreten die These, der Jakobusbrief sei eine jüdische Schrift, die einfach durch Einfügung des Namens Christi an zwei Stellen (1,1; 2,1) in eine christliche Schrift umgewandelt worden sei. Diese Meinung ist als zu gekünstelt zu beurteilen. Der Brief setzt deutlich die Lehre Jesu voraus. Es finden sich Stellen in dem Schreiben, die deutlich christlichen Charakter tragen und durch keine Interpolationshypothese zu beseitigen sind (1,18; 2,7; 2,14 ff).

Gegen Jakobus als Verfasser sprechen jedoch gewichtige Gründe, 24-nächst die Sprache: ihre Beherrschung zeigt, dass Griechisch die Muttersprache des Autors ist. Dann die Stellung zum Gesetz: nach den neutestamentlichen und altkirchlichen Zeugnissen war Jakobus strenger Nomist; von einem solchen kann das Schreiben nicht stammen, denn für seinen Verfasser existieren die schwierigen Probleme des Ritualgesetzes nicht mehr; er redet sogar vom „volkommenen Gesetz der Freiheit“ (1,25).

Neben diesen Argumenten muss man noch auf das kanongeschichtliche Schicksal des Briefes hinweisen. Bis zur Mitte des 3.Jh. herrscht über ihn vollkommenes Schweigen. Erst Origenes zitiert den „sogenannten Jako-

busbrief". Eusebius berichtet, viele hielten den Herrenbruder für seinen Autor, aber das Schreiben gehört zu seiner Zeit noch zu den Antilegomena. Die älteren kirchlichen Zeugen (z.B. Hegesipp) wissen nichts davon, dass der Herrenbruder einen Brief verfasst hat. Das ist nicht zu erklären, wenn eine wirklich alte Tradition den Brief als Schöpfung des hoch angesehenen Herrenbruders Jakobus bezeugt hätte und ist eine schwere Belastung für die Anerkennung seiner Echtheit. Der Brief wurde von einem Diaspora-Judenchristen verfasst, der die griechische Sprache von Kindheit auf beherrschte und darum kein geborener Palästinenser gewesen ist.